

Öz

Meşrutiyetle birlikte İran'da kadının edebiyattaki yeri de genişlemiş, çağdaş İranlı yazarlar hikâyelerinde kadın başkarakterlere yer vermiştir. Celâl Âl-i Ahmed'in de hikâyelerinde değindiği en önemli konulardan biri toplum, kültür ve gelenek içinde kadının yeri, eğitimi ve aile yaşantısıdır. Celal Âl-i Ahmed, hikâyesine konu ettiği kadınlar üzerinden, toplumsal eleştiri yapar. Bu vurguyu güçlendirmek için karakterlerini toplumun uç kesimlerinden seçer. Kadınların hakir görülmesini, eğitimsiz ve cahil bırakılmasını eleştirir. Bu çalışmada Celâl Âl-i Ahmed'in, başkarakteri kadın olan hikâyeleri üzerine tahliller yapılmış, bu kadınların aile ve toplum içindeki yerleri incelenmiştir. Tahlil edilen hikâyelerden de anlaşılacağı üzere Âl-i Ahmed, hikâyelerinde kadın başkarakterlere sıkça yer vermiş ve bu kadınları genellikle toplumun alt tabakalarından seçmiştir. İster modern ister geleneksel olsun, Âl-i Ahmed'in kadın karakterlerinde bulunan ortak özellik, cehalettir ve kadın karakterlerin çoğu, Âl-i Ahmed'in hikâyelerindeki erkek karakterlerde de görülebileceği gibi ağız bozuk ve geçimsiz karakterlerdir. Elbette karakterlerin oluşumunda Âl-i Ahmed'in yaşadığı dönemin şartları ve konu edindiği kesimin özellikleri yadsınamaz. Buradan hareketle yazarın yaşadığı topluma ne derece aşina olduğu gözlemlenebilir. Hikâyelerinin bazıları derin tahliller gerektiren metaforlar içerir. Bunların yanı sıra, kadınların toplum içindeki konumunu önemseyen bir yazar olan Âl-i Ahmed'in hikâyelerinde başarılı, eğitilmiş ve sosyal hayatta itibar sahibi bir kadın karakterin eksikliği de hissedilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hikâye, Kadın, Çağdaş İran Edebiyatı, Celâl Âl-i Ahmed, Çağdaş İran Öyküsünde Kadın

Woman in Jalal Al Ahmad Stories

Abstract

The position of women in literature has widened in Iran along with the constitutionalism and contemporary Iranian writers have included females as chief characters in their stories. One of the most important topics that Jalal Al Ahmad mentions in his stories is women's role in society, culture and tradition, education and family life. Jalal Al Ahmad makes social criticism through the women in his stories. He chooses his characters from the extremes of the society to strengthen this emphasis. In this study, the stories of Jalal Al

* Kırıkkale-Ankara Üniversitesi Ortak Doktora Programı öğrencisi, e-posta: eaydinbas@hotmail.com

Makale Gönderim Tarihi: 06.06.2018

Makale Kabul Tarihi : 30.04.2019

Ahmad in which the main characters are women and their place in the family and society is investigated. Whether modern or traditional, the common characteristic of the female characters of Al Ahmad is ignorance, and many of the female characters are obscene talker, as can be seen in the male characters of Al Ahmad's stories. Of course, in the formation of characters, the conditions of the period of Al Ahmad's life and the characteristics of the section he touched cannot be denied. therefore, it can be observed how well the author is familiar with his society. In addition, as a writer who cares about the position of women in society, the story of Al Ahmad is also felt as a lack of a well-educated, well-educated female character.

Keywords: Story, Woman, Contemporary Iranian Literature, Jalal Al Ahmad, Woman in Contemporary Iran Story.

Structured Abstract

During the period of Al Ahmad; which is, from the beginning of the Pahlavi dynasty to the end of his life, the remarkable changes that took place in the life conditions of women led the women's matter become a subject in Jalal Al Ahmad's world of thoughts. In Iran literature, the first sparks of tendencies towards women are seen during the constitutionalism period. With the onset of the reign of the Pahlavi dynasty, revolutionary events occur in the individual and social lives of the Iranian women. Upon the abolition of hijab, articles about women, and criticism, analysis and commentaries were started to be written (İzanlû, 1393, p. 186).

In his main theme, Jalal Al Ahmad has many stories about the lives of woman and the women. The stories of Bache Mardom, Lake Soorati, Khaharam va Ankabut, Shohare Amrikaei, Samanu Pazan, Khanume Nuzhatud-Dovle and Zane Ziadi are the works in which women are either the main characters or the stories happen around them and their lives. In our article, brief analysis of these works will be done and psychological conditions and social experiences of the main characters will be discussed.

Al Ahmad, rich, poor; It takes women from different segments of society, including traditional, modern. But the common feature of most of the women in her stories is that they are women who are disconnected and ignored from the outside world. These women are inexperienced about what is happening outside their homes. Of course, this criticism of ignorance is not directed to women. Society is the legacy of tradition and culture that compels them to be so. Jalal Al Ahmad makes social criticism over the women he subjects to his stories. Jalal Al Ahmad makes social criticism over the women he subjects to his stories.

Characters of Jalal's stories are adapted from real life and they have no idea they are the characters of Jalal's stories. According to these statements,

the women in the stories of Jalal Al Ahmad are women in the social text of that day, and Al Ahmad depicts many of them and informs the reader of their conditions and conditions of the day in which those women have lived.

In general, Jalal Al Ahmad criticizes women's oppressiveness and demonstrative freedoms in society, while portraying female characters and their world of thought. In his work Gharbzadegi (Westernization), he writes:

“We took veil from their heads only by beating and sticks and just opened a portion of the madrassa's to them. Then what? After that, nothing...We gave women only the appearance in society, only appearing; that is to show themselves. We have no other goal and purpose other than increasing the flock of powder and lipstick (western industry products) consumers in the years of freedom of demonstration of women”

In most of the stories in question, the main theme is the problems of traditional, social and familial pressures; women who make wrong and ignorant decisions. Divorced women and a woman who did not find happiness in her marriage also had an important place in the stories of Jalal Al Ahmad. These women cannot be separated from their husbands due to social and familial repressions or they have to sacrifice their own lives and even their sons.

As it could be understood from the analyzed stories, Jalal Al Ahmad frequently included female protagonists in his stories and generally chose these women from the sub-levels of society. Whether modern or traditional, the common feature in the female characters of Al Ahmad is ignorance, and many of the female characters have bad mouth and disobedient characters, as can be seen in the male characters in the stories of Al Ahmad as well. Of course, in the formation of characters, the conditions of the era Al Ahmad lives in and the characteristics of the demographics he touches play an active role. From this point of view, it is possible to observe how familiar the author is to the society he lives in. Some of his stories contain metaphors that require deep assays. In addition, as a writer who cares about the position of women in society, the lack of a successful, well-educated and socially credible female characters is felt.

Celâl Âl-i Ahmed'in Fikir Dünyası ve Edebî Üslûbu

Toplumcu gerçekçi bir yazar olarak nitelendirebileceğimiz Celal Âl-i Ahmed'in düşünce dünyası lise yıllarında gelişmeye başlamıştır. Babası tarafından dinî eğitimini tamamlaması için liseden sonra gönderildiği Necef'ten dönerken, dinî düşüncelerden uzaklaşmış, Şia

inancındaki bazı ritüellere karşı çıkmaya başlamıştır. 1944 senesinde İran'ın sosyalist Tûde Partisine katılmış, yine bu dönem yazarlığa adım atmıştır. Üç yılsonunda Tûde Partisinden ayrılan Âl-i Ahmed, iki arkadaşıyla birlikte 1950'de Zahmetkeşân-ı İran partisini kurmuştur. Sanılanın aksine Âl-i Ahmed, inkâra düşmemiştir. Nitekim hayatının son demlerinde hacca gitmesi ve manevî hayatına ağırlık vermesi bunun ispatıdır. Ancak dine, cahil kimseler tarafından sokulan hurafeleri eleştirmiş, hikâyelerinde bunları da konu edinmiştir (Mete, 2006, s. 16).

Goskerî, Celal Âl-i Ahmed'in hikâyelerinde edebî sanatların geri planda kaldığını, onun hikâyelerinde asıl önemli olanın siyasî mesajlar ve mazmunlar olduğunu söyler (Goskerî, 1379, s. 35). Bizce, içtimaî ve siyasî görüşlerle eleştirilerin harmanlandığı bu hikâyelerde, halk dilinin değiştirilmeden kullanımı, gündelik ifadelerin de hikâyede yer alması onun hikâyelerinde edebî açıdan bir eksikliğe sebep olmamış aksine zenginliğe vesile olmuştur. Bu hususta onun eserlerini başka bir dile çevirirken, kullanmış olduğu ve özenle seçtiği kelimeleri; toplumun dilini yansıtan söyleyişleri hedef dile uyarlamak oldukça zordur ama Âl-i Ahmed'in kendine has üslubunu korumak adına gerekli bir iş olacaktır.

Celâl Âl-i Ahmed'in Hikâyelerinde Kadın

Celâl Âl-i Ahmed'in yaşadığı dönem boyunca, yani Pehlevî hükümetinin başından Celâl'in yaşamının sonuna kadar, kadınların hayat şartlarında gerçekleşen dikkat çekici değişimler Celâl Âl-i Ahmed'in düşünce dünyasında “kadın meselesinin” ehemmiyet arz eden bir konu haline gelmesine neden olmuştur. İran edebiyatında ise kadın konusuna yönelik ilk kıvılcımlar Meşrûtiyet döneminde görülür. Pehlevî hanedanı saltanatının başlangıcıyla birlikte İran kadınlarının ferdî ve içtimâî hayatlarında ters yüz edici hadiseler meydana gelir. Tesettürün kaldırılması, kadınlar hakkında yazılar kaleme alınması, tenkit, tahlil ve tefsirler yazılması için en önemli sebep olmuştur (İzânlû, 1393 h.ş., s. 186).

Celal Âl-i Ahmed'in, ana temasında kadın ve kadınların yaşantısına değindiği birçok hikâyesi vardır. *Setâr* adlı hikâyeye kitabının Beççe-yi Merdum ve Lâk-i Süretî; *Penc Destan*'ın Hâherem ve Ankebût ve Şoher-i Amrikâyî; *Zen-i Ziyâdî*'nin Semenû Pezân, Hanum-i Nuzhetu'd-Dovle ve *Zen-i Ziyâdî* adlı hikâyeleri, başkahramanları kadın olan, kadınların etrafında geçen ve onların hayatlarını konu alan

eserleridir. Makalemizde bu eserlerin kısaca tahlilleri yapılacak, başkarakterlerin psikolojik durumlarına ve sosyal yaşantılarına değinilecektir.

Âl-i Ahmed, zengin, fakir; geleneksel, modern olmak üzere farklı kesimlerden kadınları konu alır. Ama onun hikâyelerindeki kadınların çoğunun ortak özelliği elinden hiçbir iş gelmeyen kadınlar olmaları, yani “rûzigarın soğuşunu ve sıcakını tatmamış”, evlerinin dışında olup bitenler hakkında tecrübesiz, deyim yerindeyse cahil kadınlar oluşlarıdır. Elbette bu cehalet eleştirisi, söz konusu kadınlara yönelik değildir. Onları böyle olmaya mecbur eden toplum, gelenek ve kültür mirasıdır. Celal Âl-i Ahmed, hikâyesine konu ettiği kadınlar üzerinden, toplumsal eleştiri yapar. Bu vurguyu güçlendirmek için karakterlerini toplumun uç kesimlerinden seçer. Kadınların hakir görülmesini, eğitimsiz ve cahil bırakılmasını eleştirir. Kadının toplumda eğitimsiz bırakılmasıyla aile yapısının bozulacağına işaret eder.

Celâl'in kahramanları gerçek hayattan uyarlanmıştır ve kendilerinin Celâl'in hikâyelerinin kahramanı olduklarından haberleri yoktur (Tenhâ ve Nûşinfer, 1379 h.ş., s. 1396).

Bu ifadelerle bakılırsa Celâl Âl-i Ahmed'in hikâyelerindeki kadın, o günün toplumsal bağlamında yer alan kadındır ve Âl-i Ahmed de onlardan birçoğunu tasvir eder ve okuru o kadınların yaşamış olduğu günün şartlarından ve vaziyetinden haberdar eder. (Tenhâ ve Nûşinfer, 1379 h.ş., s. 1396).

Genel olarak Celâl Âl-i Ahmed, hikâyelerinde, kadın karakterleri ve onların düşünce dünyasını tasvir ederken daima kadınların toplum içindeki ezilmişliğini ve göstermelik özgürlüklerini eleştirir (İzanlı, 1393 h.ş., s. 192). Bu konuda *Garbzedegî (Batılılaşma)* adlı eserinde şunları yazar:

“Biz yalnızca dayak ve sopayla tesettürü onların başından alıp, medreselerden bir bölümü onlara açmakla yetindik. Peki ya sonra? Sonrası bir hiç... Kadına toplumda yalnızca görünmeyi verdik, yalnızca görünmeyi; yani kendini göstermeyi. Biz kadınların göstermelik özgürlüğü konusunda yıllar yılı pudra ve matik (batı endüstrisi

mahsulü) tüketicileri sürüsünü artırmaktan başka hiçbir hedef ve maksat gütmelik.” (Âl-i Ahmed, 1385 h.ş., s. 84).

Söz konusu hikâyelerin çoğunda ana tema, geleneksel, toplumsal ve ailesel baskılar nedeniyle sıkıntılar yaşayan; yanlış ve cahilâne kararlar veren kadınlardır. Boşanmış kadın ve evliliğinde mutluluğu bulamamış kadın karakteri de Celal Âl-i Ahmed’in hikâyelerinde önemli yer tutar. Bu kadınlar toplumsal ve ailesel baskılar nedeniyle kocalarından ayrılamaz yahut kendi hayatlarından hatta evlatlarından fedakârlık etmek zorunda kalırlar. Bu fedakârlık, evlatlarını terk edişe kadar varabilir. Bu vurucu betimlemeler, Celal Âl-i Ahmed’in toplumsal eleştiri yaparken acımasız bir üslup kullanmasından, daha isabetli olacak diğer deyişle toplumun acımasız ve eğitimsiz yanını, tüm çıplaklığıyla ortaya koymasından kaynaklanır.

Hanum-i Nuzhetu’d Dovle

Âl-i Ahmed’in *Zen-i Ziyâdî* adlı eserinde yer alan bu hikâyeye, zaman zaman Nuzhetu’d-Dovle Hanıma eleştirel ve ironik bakış açısını gizlemeyen bir üçüncü tekil şahıs ağzından anlatılır. Bu hikâyeye İran’ın siyasal ve sosyal değişimlerine sembolik bir tarzda değinir. Meşrûtiyet öncesi İran ile meşrûtiyet sonrası İran ve İran kadını, Nuzhetu’d-Dovle Hanım ve onun etrafındaki erkekler üzerinden sembolize edilir. Cümle arasına sıkıştırılmış anektodlarla, Nuzhetu’d-Dovle Hanım’ın meşrûtiyet öncesi ve sonrası dış dünyayla ilişkisi metaforik şekilde okura sunulmuştur.

Nuzhetu’d-Dovle Hanım, üç kez evlenmiş, altı çocuk sahibi olmuş ve kızlarından ikisini de gelin etmiş bir kadın olarak, üç evliliğinde de ideal kocayı bulamamış ve hâlâ ideal koca arayışında olan, haftanın bir günü saçlarını yaptırmak için kuaföre giden; alnındaki, dudak kenarındaki ve gözüaltındaki kırışıklıklara masaj yaptıran bir kadındır. Çevresindekiler kendisine onun elli yaşında olduğunu hatırlatsa da, Nuzhetu’d-Dovle Hanıma göre gençlik de yaşlılık da insanın kendi elindedir ve kendisi de gençliğine dört elle sarılmıştır. Âl-i Ahmed, hikâyenin başlangıcında Nuzhetu’d-Dovle Hanım’ın dış görünüşü ve düşünce dünyası hakkında -ki bu düşünceler ideal bir koca ve tuvaletten başka şeyler değildir- uzun uzadıya betimlemelere yer vermiştir.

“Nuzhetu’d-Dovle Hanım uzun boyludur ve zâtında bu az bir şey değildir. Burnu çok incedir; ama biraz, belli belirsiz sağa doğru meyillidir. Sakın eğri olduğunu düşünmeyiniz.

Asla! Eğer eğri olsaydı hemen gider 'plastik cerrahî' ile onu düzeltirdi. Yalnızca söylemesi ayıp olmasın, belki biraz sağa doğru yatıktır. Sesi çok incedir. Konuştuğu zaman asla yüzünü buruşturmaz; güldüğü zaman kaşları ve ağzının kenarı asla oynamaz. Aylık beş yüz tümen 'makyaj' ve 'masaj' masrafını gevşek bir gülüşle heder etmek olmaz! Saçlarını haftada bir kez boyar. Doğrusu, söylemek gerekir ki geniş bir kulak memesi vardır ve işin iyi tarafı kulakları çok küçük ve zariftir; ama ne yazık ki bu zarif kulaklardan birini saçlarının kıvrımına feda etmeye mecburdur. Saçlarının 'ışılması' her gün dişlerine sürdüğü misvaktan daha muntazamdır ve doğrusu boynu biraz -elbette yine belli belirsiz- uzundur fakat boynuna bağladığı bir mendil yahut bir iki kez doladığı geniş bir fularla bunu kim anlayabilir?" (Âl-i Ahmed, 1386 h.ş., s. 43-44).

Ailenin en küçük çocuğu olmasına rağmen ailenin kızları içinde en erken evlenen Nuzhetu'd-Dovle Hanım, daha yirmisine gelmeden gelinlik giymiştir. Bu durumu iftihar sebebi sayar. Kız kardeşlerinden birinin kocası bakandır, diğerinin kocası ise dört yıl evvel tımarhanede intihar etmiştir. Nuzhetu'd-Dovle Hanım'ın kocası dış işleri bakanlığında çalışmaktadır ve tanınmış bir aileye mensuptur. En önemlisi de zengindir. Damadın babası dış işleri bakanı ve Nuzhetu'd-Dovle Hanım'ın babası da içişleri bakanıdır.

Nuzhetu'd-Dovle Hanım'ın aşk ile başlayan evliliği bir çocukla taçlanır. Çocukları henüz iki yaşına gelmemişken kocası Mâzenderân valisi olur. Mâzenderân'a taşınırlar.

"Gurbet ilinde aşk ve âşıklık işi tamamen sona ermişti. Çocuklar kaçınılmaz olarak her yeri her şeyi kuşatmıştı. Evden başka işi olmayan Hanım can sıkıntısını gidermek için yapabildiği kadar çocuk yaptı." (Âl-i Ahmed, 1386 h.ş., s. 45).

Nuzhetu'd-Dovle Hanım'ın meşrûtiyet öncesi konumuna dikkat çekilmesi bakımından bu ifadeler önemlidir. Hanım, ev işlerinden başka bir şeyle meşgul olmayan; dolayısıyla can sıkıntısını gidermek için çocuk doğuran ve onlarla meşgul olan bir kadın rolündedir.

Hanımın işkolik kocası zamanla, evde de ailesine resmî davranmaya ve Hanımı, kendisine evin içinde de “vali hazretleri” diye hitap etmeye zorlar, karısıyla odaları ayırır, kendi odasına izinsiz girmeyi yasaklar. Bu ve bunun ardından gelen daha büyük hadiseler artık Hanım için tahammülü güç bir hal alır ve babasını da ikna ederek dokuz yıllık kocasını terk eder. Nuzhetu’-d-Dovle Hanım, babasının ısrarlarına rağmen çocuklarını da yanına almaz. Bu, Nuzhetu’-d-Dovle Hanım’ın karakteri hakkında önemli bir detaydır. Hanımın mihri ödenir, boşanırlar.

“Nuzhetu’-d-Dovle Hanım belki evlendiğinin ilk zamanları ideal kocasının ne özelliklere sahip olması gerektiğini bilmiyordu. Fakat şimdi ilk kocasını boşamıştı ve rahata ermişti. İdeal kocasının ne özelliklere sahip olmaması gerektiğini biliyordu. Onun ideal kocası genç olmalı, zengin olmalı, donuk ve resmî olmamalı, küstah ve yüzüstü olmamalı, devlet elçisi olmamalı ve en önemlisi kapıdan girdiği zaman başının üstünden ayağının ucuna kadar karısını öpmeli.” (Âl-i Ahmet, 1386, s. 47).

50 Nuzhetu’-d-Dovle Hanım, böylece deneyim kazanır ve ideal kocanın nasıl olması gerektiği hakkında başkaca fikirlere sahip olur. Bu ifadeler Hanımın dış dünyaya olan cehaletini ortaya koyması bakımından önemlidir. Hanım ikinci kocasıyla da çok geçmeden tanışır.

“Nuzhetu’-d-Dovle Hanım’ın ikinci kocası cesur bir subaydı ve mavi gözlüydü. Komutanlara has püsküllü kemer bağlıyordu ve doğu görevinden yeni dönmüştü. Güneş yanığı bir yüzü vardı ve ertesi sene binbaşı olacaktı. Ailesinin durumu muntazam ve yüz ağartıcı değilse de Nuzhetu’-d-Dovle Hanım onu subayların davet edildiği bir mecliste gördüğü ilk anda kararını vermişti. Akrabaları ve ailesi böyle bir evliliğe karşıydı. Ama ömrünün son deminde olan baba, bir bakanın ölümünden sonra kızlarının evde çürüyeceğini biliyordu. Gizlice nikâh meclisini kurdu ve gelinle damadın birkaç aylığına Ehvaz’a gitmesine, gürültüler kesilince dönmesine karar verildi.” (Âl-i Ahmed, 1386 h.ş., s. 48).

Bu ifadeden anlaşılacağı üzere Âl-i Ahmed, babanın kızlarıyla ilgili “evde çürüyecekleri” düşüncesini, toplumun bakış açısını baba figürü

üzerinden okura sunmaktadır. Çift, balayından döndükten sonra, subay kocanın çok eşli olduğu ortaya çıkar ve bu evlilik de son bulur. Bu olay da çabucak unutulur ve Nuzhetu'd-Dovle Hanım ideal koca arayışlarına devam eder.

“Ama vaziyetler değişmişti. Yalnızca babasının ölmüş olması değildi, eski dostlarından da eser yoktu. Nuzhetu'd-Dovle Hanım ne olup bittiğini bilmiyordu. Fakat şu kadarını görüyordu ki kimse onun ideal koca hakkındaki sözlerine kulak vermeye hevesli değildi. Hepsinin düşüncesi özgürlüktü. Yönetim değişikliği hakkında konuşuyorlardı, meclis hakkında konuşuyorlardı, ekip biçme izni hakkında konuşuyorlardı ve hepsinden ziyade parti ve gazete hakkında konuşuyorlardı. İşte bu kargaşada bu yeni bir döneme girmiş insanların arasında Meşrutiyet kutlaması meclisinde Nuzhetu'd-Dovle Hanım üçüncü ideal kocasıyla tanıştı.” (Âl-i Ahmed, 1386 h.ş., s. 51-52).

İkinci boşanmanın üzerinden birkaç ay geçmeden Nuzhetu'd-Dovle Hanımın babası ölür. Bu hadisenin ardından Nuzhetu'd-Dovle Hanım ve İran siyasi-içtimâî hayatı için büyük değişiklikler meydana gelir. Meşrutiyet ilan edilmiştir. Hanımın yeni ideal kocası batı aşiretlerinin reislerinden biridir; hapis ve sürgünden yeni dönmüş, milletvekilliğine atanmıştır.

Nuzhetu'd-Dovle Hanım'ın üçüncü evliliği de boşanmayla neticelenir ve sonunda kusuru kendinde arar; sorun güzelliğinde kusur oluşturan burnundadır ve estetik operasyon geçirmeye karar verir.

Beççe-i Merdum

Setar eserinde yer alan Beççe-i Merdum (El Çocuğu) hikâyesi, Celâl Âl-i Ahmed'in en vurucu hikâyelerinden biridir. Bu hikâye, hikâyenin başkarakteri olan kadın ağzından anlatılır. Konuşma diliyle kaleme alınmış ve halk ağzı, hikâyeye yansımıştır. Başkarakter, ismi verilmeyen, ilk kocası tarafından boşanmış, çocuklu bir kadındır. Yeni evlendiği adam kendisini çocuğuyla birlikte kabul etmemiş ve daha evliliklerinin üçüncü gününde çocuğu başlarından savmaları için kadını tehdit etmeye başlamıştır.

Kendisini “elinden hiçbir iş gelmeyen” bir kadın olarak tanımlayan anlatıcı, çocuğu başından savmak zorunda olduğunu düşünmektedir. Bu sebeple çocuğunu kalabalık bir caddede terk edip evine döner. Hikâye vurucu bir son cümle ile kadının, bilhassa kadının temsilinde toplumun zihniyetini ortaya koyan bir eleştiri içerir.

“Peki, ben ne yapabiliirdim? Kocam bana çocukla bakmaya razı değildi. Çocuk kendisinin değildi ki. Beni boşamış olan ve çocuğu almaya razı da olmayan eski kocamındı. Eğer benim yerimde başkası olsa ne yapardı? Sonuçta benim de yaşamam gerekiyordu. Eğer bu kocam da beni boşarsa ne yapardım? Çocuğu bir şekilde başımdan savmaya mecburdum. Benim gibi hiçbir işten anlamayan bir kadın bundan başka çözüm bulamıyordu. Ne bir yer biliyordum; ne yol yordam biliyordum. Gerçi bir yer bilmiyor değildim; çocuğu bir çocuk yuvasına veya başka bir viraneye bırakmak mümkündü. Fakat benim çocuğumu neden kabul etsinlerdi? Beni kovmayacaklarına yahut rezil etmeyeceklerine, bana ve çocuğuma bin türlü isim takmayacaklarına nasıl emin olacaktım? Nasıl? Bu şekilde bitmesini istemiyordum.” (Âl-i Ahmed 1349 h.ş., s. 17).

Anlatıcının bu ifadelerinden yola çıkarak, kadının “yaşamak için” bir erkeğe muhtaç olduğuna inandığı anlaşılmaktadır. Çünkü kadın, elinden hiçbir iş gelmeyen, dış dünyaya dair hiçbir bilgisi olmayan bir karakterdir. Üstelik de diğer insanların kendisi hakkında neler düşüneceğini, kendi yaşamından ve çocuğunun emniyetinden daha ziyade önemsemektedir.

“O gece yanıma da gelmedi. Galiba benimle küsmüştü. Birlikte üçüncü gecemizdi. Fakat bana küsmüştü. Bana çocuk işini daha çabuk halledeyim diye kızdığını biliyordum. Sabah da evin kapısından çıkarken “Öğlen geldiğimde artık çocuğu görmeyeyim ha!” dedi. Ben vazifemi o zamandan biliyordum. Şimdi ne kadar düşünsem de nasıl gönlüm razı geldi anlayamıyorum! Fakat artık benim elimde değildi. Namazlık çarşafımı başıma geçirdim, çocuğun elini tuttum ve kocamın arkasından evden çıktım. Çocuğum üç yaşına yakındı. Kendisi güzelce yürüyebiliyordu. Kötü olan, ömrümün üç yılını ona harcamış olmamdı. Bu çok kötüydü. Bütün zahmeti bitmişti.

Gece boyu uyanık kalmaları geçmişti. Ve rahatlığı yeni başlamıştı. Fakat ben bu işi yapmaya mecburdum. Durağa kadar onunla birlikte yürüdüm. Ayakkabılarını ayağına giydirmiştim. Güzel elbiselerini giydirmiştim. Önceki kocamın yakınlarında ona aldığı bir ceket ve mavi bir pantolon. Kıyafetlerini giydirirken, “Kadın, daha niye yeni elbiselerini giydiriyorsun?” düşüncesi aklıma düştü. Fakat gönlüm razı gelmedi. Onu istiyordum, ne yapayım? Kör olasıca kocam, eğer yine çocuğum olursa gitsin ona elbise alsın.” (Âl-i Ahmed, 1349 h.ş., s. 20).

Hikâyede sık sık, kadının olayın vahameti içerisinde maddi çıkarları öncesine vurgu yapılır.

“İndiğimiz Şah Meydanı’na kadar çocuğum yine konuşuyor ve sürekli soru soruyordu. Bir defa, “Anne neveye gidiyoruz?” diye sorduğunu hatırlıyorum. Neden bilmiyorum, bir anda gayriihtiyarî, “Babanın yanına gidiyoruz.” dedim. Çocuğum bir süre yüzüme baktı. Sonra, “Anne, hangi baba?” diye sordu. Artık sabrım kalmamıştı. “Canım ne kadar konuşuyorsun, eğer konuşmaya devam edersen sana nam nam almam ha!” dedim. Şimdi ne kadar içim yanıyor. Böyle şeyler insanın içini daha çok yakıyor. Çocuğumun kalbini o son anda neden böyle kırdım? Evden çıktığımızda kendi kendime, işim bitesiye kadar sinirlenmeyeceğim diye söz vermiştim. Çocuğuma vurmayacağım. Ona sövmeyeceğim. Ve ona iyi davranacağım. Fakat şimdi nasıl da içim yanıyor! Niçin onu öyle susturdum? Çocukcağızım artık susmuştu.” (Âl-i Ahmed, 1349 h.ş., s. 21).

“İşim bitmişti. Çocuğum caddenin öte tarafına sağ salım varmıştı. Hemen o an, sanki hiç çocuk sahibi değilmişçesine rahatladım. Çocuğuma son bakışım, tıpkı elin çocuğuna bakıyor gibiydi. Ona, yeni ayaklanmış ve sevimli bir el çocuğuna bakar gibi bakıyordum. Tıpkı el çocuğuna bakmaktan mutlu olduğum gibi ona bakmaktan mutluluk duydum.” (Âl-i Ahmed, 1349 h.ş., s. 24).

Kadının beş yaşındaki çocuğuna duyduğu öfke ve tahammülsüzlüğe dikkatle, kadının hayatının kötü gidişinde çocuğun payı olduğu ve bu sebeple ondan kurtulmayı istediği alıntı yaptığımız metnin alt mesajı olarak okunabilir. Hikâyenin devamında geçen çocuğunu terk ettiği andan itibaren duymuş olduğu rahatlık da bunun ispatı niteliğindedir.

“Caddenin öte yanına geçtiğinde döndü ve bana baktı. Ben çarşafımı koltuğumun altına toplamış yola koyulmak üzereydim. Çocuğum dönüp bana doğru bakınca olduğum yerde donup kaldım. Doğrusu benim kaçtığımı anlamasını istemiyordum. Fakat donup kalmam bundan dolayı değildi. Yaka paça tutulmuş bir hırsız gibiydim. Nutkum tutulmuştu ve ellerim koltuğumun altında kalmıştı. Tam da elim kocamın cebinde olduğu, ben cebini kurcalarken kocamın - yani eski kocamın- kapıdan belirmediği andaki gibiydim.” (Âl-i Ahmed, 1349 h.ş., s. 24).

Çocuğu terk ediş ve kaçış anının betimlendiği sahnede, kadının eski bir hatırayı gözünde canlandırmasıyla, okura kadının karakterine dair bir ipucu daha verilir. Kadın önceki evliliğinde, kocasının cebinden para çalmaya teşebbüs etmiştir.

“Düşünmeden, gözüm hiçbir şeyi görmeksizin taksiye atlayıp kapıyı gürültüyle kapattım. Şoför homurdandı ve yola koyuldu. Çarşafım kapının arasına sıkışmıştı. Taksi uzaklaşınca ve ben emin olunca, kapıyı yavaşça açtım. Çarşafımı kapının arasından çıkardım ve yeniden kapıyı kapattım. Koltuğun sırtına yaslanıp rahat bir nefes aldım. Sonraki gece taksinin parasını kocamdan alamadım.” (Âl-i Ahmed, 1349 h.ş., s. 25).

Kadın çocuğunu terk edip, kimsenin kendisini dikizlemediğinden emin olduktan sonra hızlı bir kararla taksiye atlar ve olay yerinden uzaklaşır. Hikâyenin en vurucu kısmı, kadının çocuğunu terk ettikten sonra yaşadığı trajedinin boyutu yanında önemsiz kalabilecek bir meseleyi rahatça dile getirmiş olması; yeni hayatına çok kolay adapte olmasıdır.

Zen-i Ziyâdî

Zen-i Ziyâdî (Fazlalık Kadın) kitabındaki, esere adını veren hikâyedir. Başkarakter, kitabın da adından anlaşılacağı üzere, bulunduğu yerlerde istenmeyen, hüviyetsiz bir kadındır. Hikâyeye birinci ağızdan anlatıcının başından geçen kırk günlük evlilik macerasını ve sonrasında olanları anlatır. Hikâyeye, anlatıcının pişmanlığı ve işlediği bir kusur nedeniyle evden kaçma arzusunu anlatmasıyla başlar fakat hikâyenin ilk sayfaları boyunca bu pişmanlık ve kusurun sebebi belirtilmez, bu şekilde okurun dikkati kışkırtılır. Âl-i Ahmed'in, başkahramanı kadın olan diğer hikâyelerinde olduğu gibi bu hikâyede de, kadının toplumsal ve ailevî baskılar nedeniyle geri kalmışlığı, yanlış kararlar vermeye mecbur kalışı anlatılır. Otuz dört yaşına kadar babasının evinde yaşamış, abisinden başka erkek görmemiş ve diğer tüm erkeklere yüz çevirmiş, yalnızca yabancı kadınlarla konuşmuş -o da pazarda yahut hamamda- ve okula gitmemiş, dışardaki dünyadan habersiz bir kızın, kendine görücü gelen yabancı bir erkekle ilk kez karşı karşıya gelmesi ve ardından evlenmesi ve evlilik macerası anlatılır. Kızın kusuru kel olmasıdır. Bu kusurunu da peruk takarak gizlemeye çalışır. Kendine görücü gelen tek damat adayı ise ayağı aksayan, yüzüne bakılmayacak kadar çirkin bir adamdır. Hikâyede psikolojik betimlemelere çokça yer verilmiştir. Anlatıcının kendine, kocasına ve kocasının ailesine karşı duyduğu kin ve nefret dolu söylemleri, hikâyenin üslubunu belirler. Hikâyede verilmek istenen mesaj şudur; kadının toplumun dışına itilmesi, eğitimsiz ve cahil bırakılması, yanlış kararlar vermesine ve bir başka erkeğin himayesinde yaşamaya mecbur bırakılmasına neden olur.

“Bu otuz dört sene boyunca neden bir meslek öğrenmemiştim? Neden hat ve yazı öğrenmemiştim? Az bir para biriktirebilirdim ve emmi kızı Betül Hanım gibi taksitle Signal dikiş makinası satın alabilir ve terziilik yapabilirdim. Komşularımızın kızları çorap dokumaya gidip, bir yılsonunda kendilerine çorap dokuma çarkı satın aldılar ve ekmeklerini çıkardılar. Düğün gereçlerini de kendileri düzdü. Ve sonunda çeyizlerini on hamal taşıdı.” (Âl-i Ahmed, 1386 h.ş., s. 170).

Anlatıcı, çektiği eziyetler üzerine öz eleştiri yapar ve imkânı varken okuma yazma öğrenmediğine; bir sanat icra edip ekmeğini çıkaracak kadar para biriktiremediğine pişman olur. Kadın, kendisini istemeyen bir kayınvalide ve görünme ile iki odalı bir evde yaşamaya mecbur kalmış, onların baskısıyla kocası tarafından boşanmış ve baba evine dönmek zorunda kalmıştır. Ancak bu dönüş de o kadar kolay olmaz. Kocasını baba evine bıraktığında anne babası, abisi ve abisinin karısı aynı evde yaşamaktadır. Kadının kendini fazlalık olarak hissetmesi, baba evine tekrar dönmesiyle daha ziyade ön plana çıkıyor. Hikâyenin sonunda eve dönüşle birlikte kadının kendini fazlalık olarak görmesi kendi dilinden anlatılır.

“Fakat ben nasıl tekrar babamın evinde kalabilirdim, nasıl yapacaktım. bu yaşadığım iki günde zindanda gibiydim. Keşke zindanda olsaydım. Orda insan en azından anne babasını gördüğü için utanıp yerin dibine batmaz. Abisinin karısının bakışları yüzünden bu kadar utanmaz. Bu kadar aşına olduğum evimizin duvarları sanki kalbimin üzerine çökmüştü. Sanki odanın tavanı başıma çökmüştü. Ne bir bardak su içtim ne boğazımdan aşağı bir lokma yemek indi. Zavallı anneciğim, eğer üzüntüden felç olmazsa büyük başarı.” (Âl-i Ahmed, 1386 h.ş., s. 183).

Hâherem ve Ankebût

Âl-i Ahmed’in Penc Dastan adlı hikâye kitabında yer alan Hâherem ve Ankebût (Ablam ve Örümcek) hikâyesi bir çocuğun ağzından anlatılır. Hikâye ekseriyetle çocuğun ablası etrafında şekillenir. Abla kansere yakalanmıştır ve kocası tarafından babasının evine getirilmiştir. Haftanın yedi günü karısını ziyarete gelir ama damattan ailedeki hiç kimse hazzetmez. Özellikle de hikâye anlatıcısı. Hikâye, anlatıcının ablasının yatağı yanında gördüğü örümcekle başlar. Örümceği defalarca öldürmek ister ama çabası sonuçsuz kalır. Hikâyedeki örümcek gerçek olmasının yanı sıra aynı zamanda bir metaforudur. Ziyar ve Mukaddem’e göre bu örümceğin ablasının yakalandığı hastalığı temsil ediyor olması da muhtemeldir (Ziyar ve Mukaddem, 1377 h.ş., s. 97). Ama ifadelerine bakıldığı zaman, anlatıcının bilinçaltında ya da doğrudan örümceğin enişte ile ilişkilendirildiği daha açıktır. (Bu örümcek bir metafor ise ve enişte ile ilişkilirse, öykü yazarının verdiği mesajın bir parçası olmalı, makale yazarı fark ettiği bu mesaja değinmemiş.)

“Fakat o koca siyah örümceğin düşüncesi zihnimden el çekiyor muydu ki... Eminim ki ablam bir aydır o yatağın üzerinde yatıyor olmasaydı, şimdiye kadar onu çoktan ele geçirmiştım. Fakat eyvah, sakın ablam ona gönlünü kaptırmış olmasın?” (Âl-i Ahmed, 1356 h.ş., s. 50).

“Fakat biraz düşününce anladım ki artık kendimi bu örümceğe olan nefretten kurtarmalıyım. Diyelim ki ablam bu örümcekle bir ünsiyet oluşturmuş olsun, zaten bundan bana ne? Örümcek örümcektir işte. Ablamın başka birçok şeyden hoşlanıyor olması mümkün. Mesela şu kocasından...” (Âl-i Ahmed, 1356 h.ş., s. 50-51).

Hikâyede yer yer hasta kızın tedavisi konusunda ailenin elinden hiçbir şey gelmediğine değinilir. Anlatıcı, annesinin ablası başında dua okumasını ve kocakarı ilaçlarıyla onu tedavi etmeye çalışmasını anlatır. Bu detaylardan ve anlatıcının babasının molla olduğunu söylemesinden, ailenin geleneksel bir aile olduğu anlaşılır. Âl-i Ahmed, bu hikâyede de “mağdur ve hasta kadın” karakteri etrafında olayları örgülemiştir.

Şoher-i Amrikayî

Şoher-i Amrikayî (Amerikalı Koca) Âl-i Ahmed’in Penc Dastan adlı eserde yer alan bir öyküdür. Batılılaşma eleştirisi içeren bir hikâyedir. Ben anlatım tekniği kullanılır. Anlatıcı, dindar olmasa da geleneklere bağlı bir aileye mensuptur. Gittiği İngilizce kursunda tanıştığı Amerikalı İngilizce öğretmeniyile evlenir. Aile bu evliliğe oldukça sıcak bakar çünkü onlara göre bin kızdan ancak biri bir Amerikalı ile evlenebilmektedir. Amerikalı koca kendini avukat olarak tanıtmıştır ama Amerika’ya gittiklerinde adamın gassal olduğu ortaya çıkar. Anlatıcı, okumuş ve iyi bir yere gelmiş Avrupaî İranlı erkeklerin, cahil yabancı kadınlarla evlendiklerinden şikâyet eder.

“Tüm bu okumuş gençler ülkenin içine dağılmış. Bütün mühendisler, doktorlar... Ama sonunda o boyu devrilesiceler gidip ya Avrupalı ya Amerikalı gelin alıyorlar.” (Âl-i Ahmed, 1356 h.ş., 68)

Âl-i Ahmed’in diğer hikâyelerinde görülen ağzı bozuk ve öfkeli kadın imajı bu hikâyede de gözlemlenir. Anlatıcı boşandığı kocasına olan nefretini sık sık dile getirir.

“Yazık. Sonunda o pisliğin köpek huyu beni de etkiledi.”
(Âl-i Ahmed, 135 h.ş., s. 67).

Bu hikâyede Âl-i Ahmed’in diğer hikâyelerinden farklı olarak fakirlik, yoksunluk, eğitimsizlik gibi meseleler değil, “çarpık batılılaşma” eleştirilir.

Semenû Pezân

Semenû Pezân (Semenû¹ Pişirenler) hikâyesinde Âl-i Ahmed, sık işlediği kadın-evlilik konusundan söz eder. Hikâyenin iki önemli unsuru çok eşlilik ve dine sokulan hurafelerdir. Hikâye koşturmalı bir mutfakta başlar. Hâkim bakış açısı ile anlatılır. Kadınlar mutfakta adak semenûsu pişirmektedir. Çünkü Fatıma yası günleridir. Hikâyenin başkahramanı Meryem Hanım Hacı Abbas Kolî beyin ilk eşidir ve tüm evi çekip çeviren otoriter bir kadındır. Semenû adağı, Meryem Hanımın kuması çocuğunu düşürsün diye Meryem Hanım tarafından adanmıştır. Evin kalfası elinde büyük bir leğenle gelip Meryem Hanımın adağından söz edince ortalık karışır. Ortamı yatıştırmak için kalfayı çağırıp, leğeni evin dışına götürmesini söylerler. Hikâyede ele alınan konular, kadınların evliliklerini kurtarmak için ya da kendi emellerine ulaşabilmek için uydurma inançlara bağlanmaları, büyüü ve adağı bu emellerine ulaşmada araç yapmalarındır. Hikâyedeki bir diğer önemli husus ise çok eşliliktir. Âl-i Ahmed, Hacı Abbas Koli’nin Meryem Hanımın üzerine kuma getirmesini ve Meryem Hanımın kumanın çocuğunu düşürmesi için adak adamasını tasvir ederken geleneğe bağlılığın karanlık yüzünü gösterir. Âl-i Ahmed’in vermek istediği mesaj, kadınların kendilerine yapılan haksızlığı bilmeleri ancak haklarını verecek hiçbir merciin olmamasından ötürü büyü ve tılsıma başvurmalarındır.

Öfkeli, kindar ve ağzı bozuk kadın imajı Celâl Âl-i Ahmed’in yarattığı pek çok karakterde görüldüğü gibi Meryem Hanımda da görülür.

“ — Sahi, Hanım bacı; oralardan yeni ne haber var?
Kuman daha doğurmadı mı?
Harap olasıca. Üç gündür ağrı çekiyormuş diyorlar.
Teneşire gelesice. Benim gavat Hacı da elbette şimdi onun
başucuna oturmuş, terini siliyordur. Namussuz da fırsatı
ganimet bildi.

— *Sakin bu sene buğdayı bu yüzden fazla fazla
çimlendirmiş olmayasın?
Dönek kadın! O nasıl söz...*” (Âl-i Ahmed, 1386 h.ş., s. 26).

Lâk-i Sûretî

Lâk-i Sûretî (Pembe Oje) topluma hâkim olan cehalet ve fakirlik illetini konu edinen bir diğer hikâyedir. Eğitimsiz-erkek egemen toplumun karanlık taraflarını gösterir. Bu hikâyede de kadının mağduriyeti eğitimsizlikten ve yanlış evlilikten doğmuştur.

Hacer Hanım ve kocasının sıradan hayatı, Bir gün Hacer’in eli ve ayakları ojeli tezgâhtar çocuğun sattığı ojeleri görmesiyle değişir. Kadın diğerleri gibi süslenmek ve kendini göstermek ister. Kocasının eski kıyafetlerini satar ve kendisine oje satın alır. Fakat kocası bu işe çok öfkelenir, Hacer’i döver, “akıldan yoksun” olarak niteler ve ona hakaretler eder. Komşuların arabuluculuğu ile iş tatlıya bağlanır.

Bu hikâyeye, erkeklerin bir kadının insanîyetini yok sayma haklarını kendilerinde görmelerini, onları dövmelerini ve “akıldan noksan” diye nitelendirmelerini eleştirir. Kocasının daha fazla öfkelenmesine gönlü razı olmayan Hacer, sonunda ona boyun eğer.

“Ve ertesi gün Hacer ojelerini eski bir cımbızın ucuyla kazıdı, oje şişesini küçük kuyunun içine boşalttı, markasını söktü, ne zaman ve nereden ödünç aldığını bilmediği akrep yağını onun içine döktü ve unutmayaacağı bir yere koydu.”
(Âl-i Ahmed, 1349 h.ş., s. 51).

Sonuç

Tahlil edilen hikâyelerden de anlaşılacağı üzere Âl-i Ahmed, hikâyelerinde kadın başkarakterlere sıkça yer vermiş ve bu kadınları genellikle toplumun alt tabakalarından seçmiştir. İster modern ister geleneksel olsun, Âl-i Ahmed’in kadın karakterlerinde bulunan ortak özellik, cehalettir ve kadın karakterlerin çoğu, Âl-i Ahmed’in hikâyelerindeki erkek karakterlerde de görülebileceği gibi ağız bozuk ve geçimsiz karakterlerdir. Elbette karakterlerin oluşumunda Âl-i Ahmed’in yaşadığı dönemin şartları ve bulunduğu kesimin özellikleri yadsınamaz. Buradan hareketle yazarın yaşadığı topluma ne derece aşına olduğu gözlemlenebilir. Nuzhetü’-d-Dovle Hanım hikâyesinde

olduğu gibi kişilerin ve nesnelerin temsilinde dönemin önemli olaylarına göndermeler yapılır ve Haherem ve Ankebut hikâyesinde olduğu gibi örümcek üzerinden yapılan benzetmelerle metaforik anlatımlara yer verilir. Bunların yanı sıra, kadınların toplum içindeki konumunu önemseyen bir yazar olarak Âl-i Ahmed'in hikâyelerinde başarılı, eğitilmiş ve sosyal hayatta itibar sahibi bir kadın karakterin eksikliği de hissedilmektedir.

Kaynakça

Âl-i Ahmed, C. (1349 h.ş.). *Setâr*. Tahran: Çaphâne-i Sipih.

———, (1356 h.ş.). *Penc Dâstan*. Tahran: Revak Yayınları.

———, (1385 h.ş.). *Garbzedegî*. İsfahan: Neşr-i Hurrem.

———, (1386 h.ş.). *Zen-i Ziyâdî*. Tahran: İntişârât-ı Firdevs.

Alipur Goskerî, B. (1389 h.ş., Azer). Endîşehâ-yi Celâl Âl-i Ahmed der âyine-i destanhâyeş. *Kitab-i Mâh-i Edebiyat* (44), 35-38.

İzanzlû, O. (1393 h.ş.). *Tahlîl u nakd-i câmia şinahtî-i destanhâ-yı Celâl Âl-i Ahmed ve Necip Mahfûz (Yayımlanmamış Doktora Tezi)*, Firdevsî Üniversitesi, Meşhed.

Mete, B. (2006). *Celâl Âl-i Ahmed'in eserleri ve edebî üslubu (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Tenha, M. ve Nûşinfer, V. (1389 h.ş.). Berresî-yi şahsiyethâ-yi zen der dâstanhâ-yı Celâl Âl-i Ahmed. *Nohostin Humâyiş-i Millî-yi Edebiyyât-ı Farsî ve Pejûheşhâ-yi Miyân Rişteî, 1395-1403*.

Ziyar, M. ve Mukaddem, S. (1387 h.ş.). Berresî-yi tatbikî-i Hâherem ve Ankebût-i Celâl Âl-i Ahmed ba Tâun u Bigâne-i Albert Camus. *Edebiyat-ı Tatbikî* (9), 78-101.

¹ Buğdayla yapılan, helvanın sulusuna benzer bir tatlı.